

Albert Verdoort, *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l'homme*. Paris, Louvain 1964, Société d'Études Morales, Sociales et Juridiques Louvain, Éditions Nauwelaerts Paris, ss. XIV + 356.

Różne problemy, jakie rodzą się na gruncie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹, mogą być rozwiązywane jedynie w oparciu o rzetelną znajomość treści tego dokumentu, co przeważnie sprowadza się do uwzględnienia także materiałów przygotowawczych. Znajomość tych materiałów chroni ponadto od pośpiesznych uogólnień, ukazuje zawilość szeregu kwestii, otwiera oczy na problemy, których nie dostrzega się przy zetknięciu z samym tylko tekstem Deklaracji. Wykładnia oparta o materiały przygotowawcze jest więc na każdym niemal kroku bardzo pomocna, nieraz nawet konieczna. Dokument ten jest bowiem w gruncie rzeczy bardzo zawiliły. Powstał przecież z kompromisu szeregu rozbieżnych systemów politycznych, prawnych, filozoficznych, religijnych i światopoglądowych². Twórcami Deklaracji byli ludzie rozmaicie rozumiejący tę niby jednolitą terminologię, w jaką przyobleczone tekst końcowy. Na pewno nie ułatwia to pracy tym, którzy próbują dokonywać pewnych ustaleń dla celów naukowych. Jeśli zaś bez przygotowania przystąpimy do wykładni tekstu, próbując np. rozwiązać jakieś zagadnienie mające związek z doktryną, a takich będzie tu wiele, gdyż Deklaracja stanowi właśnie dokument o charakterze par excellence doktrynalnym i bynajmniej nieprzypadkowo określono ją mianem *Declaration of Principles*³, wówczas rychło przekonamy się, jak bliskie nam staną się sygnalizowane obecnie trudności, chyba że zechcemy je ominąć bez merytorycznej analizy.

W dotychczasowej literaturze poświęconej Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka mieliśmy tylko jedno opracowanie pozwalające zapoznać się z genezą poszczególnych postanowień

zawartych w tekście tej uchwały. Była to praca Nehemiaha Robinsona nosząca tytuł *Universal Declaration on Human Rights, Its Origins, Significance and Interpretation*⁴. Niedawno, bo pod koniec 1964 r., przybyła druga publikacja tego typu. Ukazała się bowiem książka doktora nauk politycznych i społecznych Alberta Verdoort *Naissance et signification de la Déclaration universelle des droits de l'homme* wydana nakładem Towarzystwa Studiów Moralnych, Społecznych i Prawniczych Uniwersytetu w Louvain. Przedmowę do tej publikacji napisał znakomity znawca przedmiotu, długoletni członek i przewodniczący Komisji Praw Człowieka ONZ, wiceprezes Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, profesor René Cassin⁵.

1 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka uchwalona 10 grudnia 1948 r. podczas pierwszej części trzeciej sesji Zgromadzenia Ogólnego NZ — por. rezolucja nr 217 A (III) zamieszczona w *Official Records of the Third Session, Part I* s. 71 — nadto: „Yearbook on Human Rights, 1948”, s. 466—468.

2 Por. dane dotyczące doktryny praw człowieka zawartych w Deklaracji: *Human Rights, Comments and Interpretations*. A Symposium edited by UNESCO with an Introduction by Jacques Maritain. London—New York 1949, Allan Wingate, s. 258—272 (patrz także: kwestionariusz rozesłany przez UNESCO w sprawie doktryny praw człowieka, tekst kwestionariusza tamże s. 250 n.).

3 UN Official Records of the Third Session of the General Assembly, Part I, Social, Humanitarian and Cultural Questions — Third Committee, Summary Records of Meetings. Lake Success New York 1948, UN, s. 33 — „Declaration of basic principles of human rights and freedoms”. Także: Doc. A/C. 3/SR. 93/12.

4 R. Nehemiah: *The Universal Declaration of Human Rights. Its Origin, Significance, Application and Interpretation*. New York 1958, Institute for Jewish Congress, ss. 173.

5 Przy okazji warto wskazać cenne prace René Cassina: *La Déclaration Universelle et la mise en oeuvre des droits de l'homme. Recueil des Cours*, Haye 1951, II, vol. 79 s. 241—367, nadto: *L'homme, sujet de droit international et la protection des droits de l'homme dans la société universelle*. [W:] *La technique et les principes du droit public. Etudes en l'honneur de Georges Scelle*. Tome premier. Paris 1950, Pichon — Durand Auzias, s. 67—91.

Autor książki — Albert Verdoodt — nie sugerując się niczym, a więc bez względu na a priori doktrynalne, postanowił napisać komentarz do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w oparciu o źródła oficjalne Narodów Zjednoczonych. Orientując się w istniejącej literaturze przedmiotu pozostawia ją niejako na uboczu. Zasadniczo i ostatecznie odwołuje się on do dokumentów oficjalnych. Albowiem celem, jaki przyświecał Autorowi w czasie pisania omawianej tu pracy, było zgodnie z tym, co sam wyznaje, po pierwsze odkryć różne tendencje, które ze względów faktycznych, moralnych, ideologicznych lub innych wystąpiły w czasie przygotowywania Deklaracji, rzutuując na jej obecną treść i zakres, a po drugie dać interpretację tekstu końcowego właśnie na podstawie materiałów przygotowawczych⁶. Verdoodt zastrzega, że nie zamierza oceniać Deklaracji „ani z punktu widzenia moralnego, ani filozoficznego”, odcinając się także od sporów doktrynalnych dotyczących interpretacji prawnej⁷. Tak określone cele znalazły wyraz w pracy.

Odkrycie wspomnianych tendencji towarzyszących powstaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ma bardzo istotne znaczenie. Pozwala bowiem wyrobić sobie pogląd na to, w jakim kierunku podąża doktryna tej Deklaracji, co z Deklaracji wyeliminowano i dlaczego, co zaś pozostaje nadal kwestią otwartą. Znajomość tych danych zapobiega łatwemu sugerowaniu własnych koncepcji, do czego sam tekst Deklaracji mógłby być wystarczająco silną pokusą.

Zastrzeżenie, iż pisząc pracę Autor nie zamierzał się wdawać i rzeczywiście nie angażował się w żadne kontrowersje doktrynalne, zasługuje tu na szczególne podkreślenie. Tylko w ten sposób można bowiem badać materiały z należytą bezstronnością i obiektywizmem, kładąc nacisk na ich rangę historyczną, nie zaś powodując się względami przydatności dla poparcia takiej czy innej tezy. Przyznać trzeba, że Verdoodt dotrzymał słowa i choć nie było to wcale ani proste, ani łatwe, napisał swą książkę z maksymalną troską o prawdę. W rezultacie czytelnik otrzymuje do ręki materiał gruntowny, uczciwie skompletowany, prawidłowo usystematyzowany, rzetelnie udokumentowany, ujęty syntetycznie, w sposób jasny i zrozumiały. W oparciu o takie dane można będzie iść się

interpretacji tekstu bez ryzyka powierzchniowości i obaw, że nie uwzględniono się wszystkich aspektów, jakie wyłoniły się w stadium opracowywania danego fragmentu Deklaracji. Każdy więc, komu wypadnie zająć stanowisko w takiej czy innej sprawie z zakresu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, powinien wpieryw zapoznać się z książką Verdoodta. Będzie ona również dobrym przewodnikiem w razie potrzeby bezpośredniego korzystania z odnośnych dokumentów, gdyż udzieli wstępnej informacji i nie pozwoli zagubić się w gąszczu oficjalnych dokumentów związanych z powstaniem Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka⁸.

Praca Verdoodta jest więc pozycją o charakterze nawet podręcznikowym w tym sensie, że zawiera elementarne dane, a z tej racji często trzeba będzie się jej radzić. Lekturę tej pracy zaleca także zwięzłość i prostota stylu tak typowa dla prac pisanych w duchu francuskiej tradycji dzieł naukowych.

Po krótkim wprowadzeniu zawierającym kilka zasadniczych danych z historii rozwoju praw człowieka, następuje wykaz źródeł. Na pierwszym miejscu dokumenty oficjalne ONZ mające związek z prawami człowieka, a potem te, które już ściśle odnoszą się do prac nad Deklaracją. Te ostatnie podaje Verdoodt w układzie podmiotowym, tzn. według poszczególnych organów NZ takich, jak Komisja Przygotowawcza Praw Człowieka, następnie kolejne sesje Komisji Praw Człowieka i Komisji Praw Kobiet. W ramach Komisji Praw Człowieka także działały w zakresie prac nad Deklaracją różne Podkomisje i Komitety, zwłaszcza Redakcyjny, których dokumentację Autor podaje. Przytacza również dokumenty takich organów jak Rada Gospodarczo-Społeczna, Zgromadzenie Ogólne łącznie z III Komitetem do Spraw Społecznych, Humanitarnych i Kulturalnych. Wszystkie te materiały dotyczą okresu do uchwalenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a więc do grudnia 1948 roku. Wydaje się jednak, iż wiele oficjalnych dokumentów ONZ pocho-

⁶ Verdoodt — praca omawiana, s. 7.

⁷ Jw. s. 8.

⁸ System oznaczeń stosowanych w oficjalnej dokumentacji ONZ zob. ostatnio wydany wykaz skrótów pt.: *List of United Nations Document Series Symbols*, Sales No. 65 I 6, ss. 139.

dzących z lat następnych, np. różne uchwały Zgromadzenia Ogólnego, zwłaszcza deklaracje lub niektóre przynajmniej konwencje opracowane w ramach ONZ, rzucają także sporo światła na stosowanie tudzież interpretację Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Podanie wykładni funkcjonalnej, szczególnie opartej na praktyce Zgromadzenia Ogólnego NZ, mogłoby być cennym przyczynkiem do interpretacji tekstu. Należałoby więc nie ograniczać się do samych tylko materiałów przygotowawczych, lecz również wziąć pod uwagę dane ex post. Wprawdzie Autorowi omawianej tu pracy nie można zarzucać, że jest niekonsekwentny, bo właśnie świadomie i celowo założył, iż nie zamierza wdawać się w te zagadnienia, które z kolei prowadzą do wielu dalszych. Jednakże mając do dyspozycji komentarz oparty również na danych ex post, a nie tylko ex ante, mogliśmy jeszcze wnikliwiej interpretować tekst Deklaracji. Miałoby to szczególne znaczenie przy kwalifikacji prawnomiedzynarodowej tego dokumentu, co jak wiadomo, jest sprawą skomplikowaną i sporną. Autor zrezygnował z badań w tym zakresie. Może by więc jakaś inna publikacja uwzględniła postulowane tu dane ex post. A może nawet i sam Autor omawianej tu pracy w którymś z kolejnych wydań poszerzy nieco jej zakres i przedstawi komentarz referujący również wykładnię tekstu in praxi. Wiadomo bowiem, że poszczególne organy NZ niejednokrotnie powołują się na Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Interpretacja funkcjonalna, dokonywana w toku bieżącej działalności NZ, choć ograniczona ad casum, z czasem jednak się stabilizuje. Rezolucje uchwalane później powołują się na wcześniejsze co, rzecz jasna, rzuca na dalszy proces stosowania Deklaracji. Nadto, istnieje już kilka konwencji międzynarodowych powołujących się na Powszechną Deklarację Praw Człowieka lub obejmujących do swych postanowień całe fragmenty jej tekstu⁹. To również należy mieć na uwadze przy wykładni tekstu. Skoro bowiem Deklaracja jest zaleceniem, to ranga tego zalecenia zależy od przyjęcia owego zalecenia w praktyce tudzież od precedensów ukształtowanych tą drogą. Słowem, potrzebny jest również komentarz do Deklaracji oparty na materiałach ex post. Verdoodt daje nam tylko wykładnię na źródłach

ex ante. Wspomniana już praca N. Robinsona wprawdzie wymienia wiele uchwał i traktatów a nawet konstytucji poszczególnych krajów, nawiązujących do Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, jednakże również i w tej publikacji materiałów tych nie uwzględniono przy komentowaniu odnośnych fragmentów tekstu Deklaracji.

W bibliografii podanej przez Verdoodta zaraz po dokumentach oficjalnych znajdujemy liczny wykaz dotychczasowych publikacji poświęconych Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Autor systematyzuje ten wykaz pod kątem celów swej pracy, kładąc nacisk na przydatność poszczególnych pozycji przy wyjaśnianiu historii Deklaracji.

Komentarz, jaki daje nam Verdoodt, ma charakter historyczny. Do takiego skomentowania tekstu przygotowują dwa pierwsze rozdziały tworzące zarys historii problemu. Rozdział pierwszy omawia ewolucję praw człowieka w prawie międzynarodowym. Rys historyczny zaczyna się tu od XVI w. (okres wcześniejszy Autor scharakteryzował ogólnie we wprowadzeniu do swej pracy)¹⁰. Kolejno wspomniane są tu takie fakty, jak traktat oliwski (1660), Nijmegen (1678), wiedeński (1815), berliński (1878), konwencje genewskie i haskie, system Ligi Narodów, rozwój praw człowieka w prawie międzynarodowym pod wpływem wydarzeń z lat drugiej wojny światowej. W ten sposób dochodzi Autor do początków systemu Narodów Zjednoczonych¹¹.

Rozdział drugi¹² podzielony jest na dwie części. Pierwsza omawia początkową fazę prac przygotowawczych nad przyszłą Deklaracją Praw Człowieka w ONZ. Za początek następnej fazy uważa Autor przedłożenie Projektu Wstępnego opracowanego przez Sekretariat NZ oraz omawia przebieg prac aż do uchwalenia tekstu końcowego. Verdoodt podaje tu kolejno

⁹ Ogólnie — wykaz takich konwencji zob. Robinson, op. cit., s. 73 ns. oraz informacje zawarte w: *A Standard of Achievement — the Universal Declaration of Human Rights, Special XVth Anniversary Edition*, New York 1963, UN, s. 18 ns.

¹⁰ Verdoodt, jw. s. 10 ns.

¹¹ Jw. s. 35—44.

¹² Tytuł: *Étapes préparatoires à l'adoption de la Déclaration par les Nations Unies*, op. cit. s. 45 ns. — część druga od s. 57 do 77.

czynności podejmowane w ramach organów ONZ, omawia przeprowadzane analizy projektów tekstu, wnoszone poprawki i uzupełnienia; dyskusje itd. Uwzględnia też wkład szeregu organizacji międzynarodowych zarówno rządowych, jak i pozarządowych, wniesiony do prac przygotowawczych.

Najbardziej rozbudowany ze zrozumiałych względów jest rozdział trzeci¹³ poświęcony skomentowaniu tekstu końcowego. Komentarz dotyczy kolejno artykułów Deklaracji od 1 do 30. Konstrukcja każdego takiego komentarza jest mniej więcej następująca. Wpierw podanie tekstu artykułu, potem egzegeza tekstu referująca, jak dany artykuł kształtował się, zanim osiągnął obecne brzmienie i kto wnosił poprawki, na czym te poprawki lub uzupełnienia polegały, z jaką spotkały się oceną i dlaczego. Każde takie omówienie kończy się konkluzją, czyli systematycznym podaniem treści danego artykułu, pogłębionym przez wskazanie odnośnych materiałów przygotowawczych. Zatem konkluzja jest to po prostu tekst artykułu plus wyjaśnienia wkomponowane w te miejsca, których dotyczą. Jeśliby więc zebrać owe konkluzje, wówczas otrzymalibyśmy całą Powszechną Deklarację Praw Człowieka w postaci poszerzonej komentarzem uogólniającym rezultaty badań, podjętych przez Autora w zakresie materiałów przygotowawczych.

Analogicznie zbudowany jest ostatni, czyli piąty rozdział¹⁴ omawiający Wstęp do Deklaracji. Verdoodt celowo odłożył komentarz do Wstępu aż na koniec, gdyż również i w czasie prac przygotowawczych tekst Preambuli rozważano po ustaleniu części kodyfikacyjnej, czyli poszczególnych artykułów. Wyjaśnienia dotyczące Wstępu sumuje wspólna konkluzja¹⁵, która przechodzi w zakończenie całej pracy.

Pomiędzy komentarzem do Części szczegółowej Deklaracji i Części ogólnej, czyli wstępnej zwanej Preambulą, praca Verdoodta referuje te materiały, które w myśl pierwotnie wysuwanych koncepcji miały znaleźć się w tekście Deklaracji, lecz potem z różnych względów zostały wyłączone bądź z nich zrezygnowano. Dotyczy to prawa petycji do organów międzynarodowych oraz zagadnienia środków wykonawczych¹⁶, ochrony mniejszości i prawa narodów do swobodnego rozwoju oraz równości wspólnot narodowych. Tu Autor omawia również dyskusję dotyczącą teologicznej moty-

wacji niektórych postanowień Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka¹⁷. W końcu Verdoodt przytacza szereg opinii na temat kwalifikacji prawnej Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Nie poświęca jednak temu zagadnieniu odrębnego rozdziału swej pracy, lecz tylko wzmiankuje w związku z omawianiem Preambuli. Wypowiadając się na temat mocy obowiązującej i związanej z tym rozbieżności poglądów, z których jedne sugerują, iż Deklaracja obowiązuje tylko moralnie, inne zaś przypisują jej obowiązywanie prawne, Verdoodt nie wyraża jasno swego poglądu, choć wydaje się skłaniać do pierwszej grupy zapatrywań.

Książkę zamyka indeks rzeczowy, potem imienny. Jako dodatek Autor załącza również kilka informacji o wybitnych osobistościach szczególnie zasłużonych przy opracowywaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Do tego grona słusznie zaliczono m. in. Eleonorę Roosevelt — wdowę po Prezydencie Stanów Zjednoczonych, delegata Francji profesora René Cassina, delegata Libanu Charles Malika i innych¹⁸.

Na tle istniejących opracowań pracę Verdoodta znamionuje dążenie do bezstronnej interpretacji opartej na gruntownym wykorzystaniu materiałów źródłowych, co oczywiście jest warunkiem rozwoju dalszych badań nad Deklaracją. W stosunku do wspomnianej już publikacji Nehemiaha Robinsona omawiana tu książka wykazuje wiele podobieństw. Jest jednak bardziej przejrzysta, wnikliwa, rozbudowana¹⁹. Potwierdzeniem sumiennosci, z jaką Autor realizował swój komentarz, jest między innymi fakt, iż maszynopis przed wydrukowaniem rozesłał do najwybitniejszych znawców przedmiotu, by wyrazili swoje opinie. Wśród osób, którym z tego powodu

¹³ Jw. s. 78—274.

¹⁴ Jw. s. 301 ns. pt.: *Développement du Préambule de la Déclaration*.

¹⁵ Jw. s. 315 ns.

¹⁶ Jw. s. 381 ns. oraz s. 300. Problem środków wykonawczych — measures of implementation — miał być odrębnie uregulowany, potem włączono to do Projektów Paktów Praw Człowieka, sprawa nadal nie rozstrzygnięta. Zob. „Everyman's United Nations”, 1945—1963, s. 307—309.

¹⁷ Verdoodt jw. s. 275 ns.

¹⁸ Jw. s. 332 — notices biographiques

¹⁹ Jw. s. 13—16.

dziękuje²⁰ za otrzymane odpowiedzi, rady i pomoc, znajdują się nazwiska ludzi ze wszystkich stron świata, reprezentujących rozmaite punkty widzenia.

Komentarz A. Verdoodta i N. Robinsona stanowią cenne pozycje w literaturze przedmiotu poświęconej Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Książka Verdoodta w dużym stopniu zaspokoila potrzebę opracowania historii tejże Deklaracji²¹. Jest bowiem publikacją właśnie typu historycznego. Przy tej sposobności może warto wysunąć jeszcze jeden postulat. Mianowicie, aby przy wykładni Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka brano także pod uwagę już przedtem ogłoszone deklaracje, zwłaszcza datujące się jeszcze z XVIII w.²² Wystarczy przeczytać np. art. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i porównać z analogicznymi postanowieniami, choćby tylko francuskiej Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela, by dojść do wniosku, że taki pogłębiony komentarz historyczny mógłby również wiele wyjaśnić, zwłaszcza odnośnie do rozwoju doktryny praw człowieka.

ks. Henryk Andrzejczak

²⁰ Robinson uwzględnia także wpływ, jaki Deklaracja wywarła w praktyce. Zob. tegoż autora op. cit., s. 68 ns.

²¹ Por. przedmowę R. Cassina — op. cit. s. V n.

²² Zbiór deklaracji praw człowieka podaje F. M. van Asbeck: *The Universal Declaration of Human Rights and Its Predecessors (1679—1948)*. Leiden 1949, E. J. Brill, ss. 99. Obszerniejszy jest: A. Aulard, B. Mirkine-Guetzevitch: *Les déclarations des droits de l'homme. Textes*. Paris 1929, Payot, ss. 447. Wykaz deklaracji praw człowieka z lat trzydziestych i czterdziestych obecnego stulecia — zob. u Verdoodta, op. cit. s. 41—43.